

ILG'OR PEDAGOG

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

ILMIY JURNALI

2025

Google Scholar

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

ILG'OR

2-JILD 4-SON

PEDAGOG

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

ILG'OR PEDAGOG

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

TO'PLAMI

2- JILD, 4 - SON

2025

Google Scholar

digital object
identifier

ResearchGate

zenodo

OpenAIRE

Academic
Resource
Index
ResearchBib

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

Мактабгача ёшда бола шахсининг шаклланиши**Ходжаева Саида Кодировна**

Андижон Медиа-таълим техникуми Махсус фан ўқитувчиси

Мактабгача ёшда бола шахсининг шаклланиши: Мухим босқичлар

Мактабгача ёш — бу боланинг "Мен"лиги англаниши, ижтимоий муносабатларга киришиши ва маънавий-ахлоқий қарашлари шаклланадиган даврдир. Психологларнинг таъкидлашича, инсон характерининг асосий қирралари айнан шу даврда шаклланиб бўлади. Мактабгача ёшлик даври (3 ёшдан 7 ёшгача) — инсон шахсининг фундаментал асослари қўйиладиган энг муҳим босқичдир. Машхур психологларнинг фикрича, боланинг келажақдаги характери, дунёқараши ва ижтимоий мослашувининг 70-80 фоизи айнан шу даврда шаклланади.

1. Ўз-ўзини англаш ва "Мен" концепцияси

3 ёшдан сўнг болада "Мен ўзим" инқироzi бошланади. Бу даврда бола ўзини алоҳида шахс сифатида ҳис эта бошлайди.

- **Ўзликни англаш:** Бола ўз исми, жинси ва оиладаги ўрнини тушунади.
- **Ўзига бўлган баҳо:** Бола ўзига катталарнинг кўзи билан баҳо беради. Агар ота-она уни доимо қўллаб-қувватласа, болада **ўзига бўлган ишонч** юқори бўлади.

3 ёшда бола ҳаётида кескин бурилиш содир бўлади. У илк бор ўзини атрофдагилардан алоҳида шахс сифатида ажрата бошлайди.

- Бола катталарнинг ёрдамсиз иш қилишга интилади. Бу интилишни сўндириш эмас, балки хавфсиз тарзда қўллаб-қувватлаш шахсий мустақилликнинг асоси бўлади.
- Бола нафақат ўз исмини, балки ўзининг жисмоний имкониятларини, ҳиссиётларини ва ахлоқий сифатларини (мен яхшиман, мен ақлиман) англаб ета бошлайди.
- Мактабгача ёшдаги болаларда ўзига баҳо бериш асосан эмоционал бўлади. Агар катталар уни доим танқид қилса, болада "паст баҳо" (ўзига ишончсизлик) шаклланади. Ижобий баҳо эса соғлом шахсиятни шакллантиради.

2. Ўйин — шахс шаклланишининг асосий воситаси

Мактабгача ёшдаги бола учун ўйин шунчаки вақт ўтказиш эмас, балки ҳаёт мактабидир. Мактабгача ёшда шахснинг ривожланиши фақат таълим орқали эмас, балки **ўйин** орқали амалга ошади.

Ролли ўйинларнинг аҳамияти:

1. **Ижтимоий моделларни ўзлаштириш:** Бола "оила", "шифохона", "дўкон" каби ўйинлар орқали катталар ҳаётидаги муносабатларни моделлаштиради. Бу орқали у масъулият, ҳамдардлик ва мулоқот маданиятини ўрганади.

2. **Иродани тарбиялаш:** Ўйинда маълум қоидалар бўлади. Масалан, "пойлоқчи" кимирламай туриши керак. Бу болага ўз истакларини иродасига бўйсундиришни ўргатади.

3. **Ижодий тафаккур:** Ўйин давомида бир буюмни иккинчиси билан алмаштириш (таяқчани от деб тасаввур қилиш) креативликни ривожлантиради.

- **Ролли ўйинлар:** Бола шифокор, ўқитувчи ёки ота-она ролини ўйнаш орқали ижтимоий нормаларни ва масъулиятни ўрганади.

- **Қоидаларга бўйсунтириш:** Жамоавий ўйинларда бола ўз истакларини жиловлашни ва бошқалар билан ҳисоблашишни ўрганади.

3. Эмоционал ва иродавий соҳанинг ривожланиши

Бу даврда бола ўз ҳиссиётларини бошқаришни ўргана бошлайди.

- **Эмпатия:** Бошқаларнинг дардига шерик бўлиш, раҳм-шафқат қилиш каби туйғулар пайдо бўлади.

- **Ирода:** Маълум бир мақсадга эришиш учун қийинчиликларни енгиб ўтиш (масалан, конструкторни охиригача териш) иродавий сифатларни шакллантиради.

Мактабгача ёшда ҳиссиётлар барқарорлаша бошлайди. Бола ўз ҳис-туйғуларини сўз билан ифодалашни ўрганади.

- **Мотивлар иерархияси (Устуворлик):** Бу ёшда боланинг истаклари орасида маълум тартиб пайдо бўлади. Масалан, бола ширинлик ейишни хоҳласа-да, онасини хурсанд қилиш учун ўйинчоқларини йиғишни афзал кўриши мумкин. Бу шахсий интизомнинг бошланишидир.

- **Эмпатия ва ахлоқий туйғулар:** Бола бошқаларнинг қайғуси ёки қувончини тушуна бошлайди. "Яхши" ва "ёмон" тушунчалари фақат тақиб сифатида эмас, балки ички туйғу сифатида шаклланади.

- **Қўрқувларни енгиш:** Жасорат, қатъиятлилиқ каби шахс ҳислатлари айнан тўсиқларни енгиш жараёнида (масалан, қоронғидан кўркмасликка ҳаракат қилиш) чиниқади.

4. Шахс шаклланишига таъсир этувчи омиллар

Омиллар	Таъсири
Оилавий муҳит	Ота-онанинг ўзаро муносабати бола учун асосий модел ҳисобланади.
Тарбиячи ва тенгдошлар	Бола жамиятда ўзини тутиш ва низоларни ҳал қилишни ўрганади.
Меҳнат ва машғулот	Оддий юмушлар (ўйинчоқларни йиғиш) болада масъулият ҳиссини уйғотади.

Шахснинг мағзи — унинг ахлоқидир. Мактабгача ёшдаги болаларга ахлоқий меъёрлар қуйидаги йўллар билан сингдирилади:

- **Ибрат намунаси:** Бола катталарнинг гапига эмас, қилган ишига қараб шаклланади. Ота-она ва тарбиячининг хулқ-атвори бола учун "жонли андоза"дир.
- **Эртактарепия:** Эртактар орқали бола ёвузлик ва эзгулик ўртасидаги фарқни англайди. Қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатларини таҳлил қилиш орқали ўзининг хулқини баҳолашни ўрганади.
- **Меҳнат тарбияси:** Ўз-ўзига хизмат қилиш (кийиниш, ювиниш) ва оддий топшириқлар (гул суғориш) болада меҳнатсеварлик ва масъулиятни шакллантиради.

5. Мактаб таълимига психологик тайёргарлик

7 ёшга яқинлашган боланинг шахсиятида янги сифат — "мактаб ўқувчисининг ички позицияси" шаклланиши керак.

1. **Интеллектуал тайёргарлик:** Нафақат билим, балки дунёни ўрганишга бўлган қизиқувчанлик.
2. **Коммуникатив тайёргарлик:** Тенгдошлари билан гуруҳда ишлаш, навбат кутиш ва ўзаро ёрдам бериш кўникмаси.
3. **Психологик барқарорлик:** Муваффақиятсизликка (масалан, хато қилишга) тўғри муносабатда бўлиш.

Хулоса. Мактабгача ёшдаги бола шахсининг шаклланиши мураккаб жараён бўлиб, унда меҳр-муҳаббат, эътибор ва тўғри йўналтирилган тарбия муҳим роль ўйнайди. Бу даврда қўйилган тўғри қадамлар боланинг келажакда комил инсон бўлиб вояга етишига замин яратади. Мактабгача ёшдаги бола шахсини шакллантиришда қуйидагиларга эътибор бериш лозим:

- Болага **танлаш ҳуқуқини** беринг (қайси кийимни кийиш ёки қайси ўйинни ўйнаш).
- Унинг **саволларига безътибор бўлманг**, бу унинг билиш фаолиятини ривожлантиради.
- Боланинг шахсиятини эмас, балки унинг **қилган ишини** баҳоланг ("Сен ёмонсан" эмас, "Сен ҳозир нотўғри иш қилдинг").

Шахс — бу тайёр бериладиган нарса эмас, у мураккаб тарбия ва ижтимоий муҳит натижасида қуриладиган бинодир.

Мактабгача ёш даври инсон ҳаётининг шунчаки бир босқичи эмас, балки шахсининг стратегик ривожланиш даври, унинг маънавий ва психологик қиёфаси илдиз отадиган муқаддас палла ҳисобланади. Ушбу даврда шакланган шахс сифатлари — мустақилликка интилиш, ижтимоий муҳитга мослашувчанлик, ҳиссий барқарорлик ва ахлоқий меъёрларни англаш — инсоннинг бутун умри давомидаги хатти-ҳаракатларини белгилаб берувчи асосий йўналишлар бўлиб хизмат қилади.

Бола шахсининг шаклланиши фақатгина табиий биологик ўсиш жараёни эмас, балки мақсадли педагогик таъсир ва бола атрофидаги ижтимоий муҳитнинг маҳсулидир. Бу жараёнда оила ва мактабгача таълим

ташкilotларининг ҳамкорлиги ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Агар бола меҳр-муҳаббат, ўзаро ҳурмат ва ижобий намуналар қуршовида вояга етса, унда ўзига бўлган ишонч ва атрофдаги оламга нисбатан очиклик шаклланади. Аксинча, доимий тақиқлар, танқид ва эътиборсизлик бола шахсиятида кўрқув, тажовузкорлик ёки ички мажмуалар (комплекслар) илдиз отишига сабаб бўлиши мумкин.

Замонавий психология ва педагогиканинг хулосалари шуни кўрсатадики, мактабгача ёшдаги боланинг шахсий ривожланишини баҳолашда унинг фақатгина билим ва кўникмаларига эмас, балки унинг дунёқараши, кадриятлари ва ҳиссий интеллектига эътибор қаратиш лозим. Ўйин фаолияти орқали ижтимоий ролларни ўрганиш, меҳнат орқали масъулиятни ҳис қилиш ва мулоқот орқали ўз фикрини ифодалаш кўникмалари болани мактаб ҳаётига ва ундан кейинги мураккаб ижтимоий муносабатларга тайёрлайди.

Якуний хулоса сифатида айтиш мумкинки, мактабгача ёшдаги бола шахсини шакллантириш — бу келажак жамиятининг маънавий қиёфасини яратиш демакдир. Ҳар бир боланинг ўзига хос индивидуал хусусиятларини ҳурмат қилган ҳолда, унга эркин танлов имкониятини бериш ва уни тўғри йўналтириш орқали биз нафақат билимли, балки руҳий соғлом, иродали ва юксак ахлоқли шахсни тарбиялаган бўламиз. Бу эса ўз навбатида боланинг келгусида муваффақиятли шахс сифатида ўз ўрнини топиши учун мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилади.